

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ГРОМАДЯНСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ

Радченко О. І.

У даній науковій статті висвітлюються питання забезпечення одного з найбільш вагомих для сучасної людини конституційних прав у політичній сфері - право на громадянство. Наголошується, що зазвичай реалізація цього права належить до сфери правового регулювання національних органів публічної влади й закріплено у конституції та законах. Поряд з цим акцентовано увагу на формуванні останнім часом сталої тенденції до поступового розширення предмету міжнародно-правового регулювання за рахунок інституту громадянства.

Окрему увагу зосереджено на низці аспектів міжнародно-правового забезпечення права особи на громадянство в умовах, коли *де-юре* та/або *де-факто* мають місце спеціальні міжнародно-правові режими окремих територій держави - війни та воєнної окупації.

У науковій статті системно проаналізовано найбільш поширені форми порушення права особи на громадянство в умовах збройної агресії та воєнної окупації. Зазначається, що росія як держава-окупант на окупованих нею територіях цілеспрямовано порушує права громадян України, зокрема здійснює політику тотального примусового нав'язування свого громадянства шляхом погроз, шантажу, залякування, підкупу, створення нестерпних умов проживання для громадян України на окупованих територіях, які відмовляються від такого свавільного набуття громадянства держави-окупанта.

У статті проаналізовано низку положень ключових міжнародних універсальних і регіональних актів у сфері прав людини, які закріплюють право людини на громадянство та гарантії його реалізації. Детально проаналізовано зміст Європейської конвенції про громадянство 1997 р. - фундаментального регіонального міжнародного акту, що по суті запроваджує певний загальний стандарт у сфері правової регламентації інституту громадянства в країнах-членах Ради Європи. Звертається увага на неприпустимості примусового, силового навернення українських громадян у громадянство росії.

Також у статті акцентується увага на доцільності розмежування термінів «паспортизація» й «громадянська».

Ключові слова: громадянство, інститут громадянства, Європейська конвенція, «громадянська».

Radchenko O. I. The international legal aspect of ensuring a person's right to citizenship in conditions of war and occupation of territories

This scientific article highlights the issue of ensuring one of the most important constitutional rights in the political sphere - the right to citizenship. It is noted that the realization of this right usually belongs to the sphere of legal regulation of national public authorities and is enshrined in the constitution and laws. At the same time, attention has been paid to the recent development of a steady trend toward the gradual expansion of the subject of international legal regulation at the expense of the Institute of Citizenship.

Special attention is paid to a number of aspects of international legal provision of the right of a person to citizenship in conditions where special international legal regimes of separate territories of the state - war and military occupation - take place *de jure* and/or *de facto*.

In the scientific article systematically analyze the most common forms of violation of a person's right to citizenship in conditions of armed aggression and military occupation. It is noted that Russia, as a dip-state in its occupied territories, has purposefully violated the rights of citizens of Ukraine, in particular, carries out a policy of total forced imposing of its citizenship by means of threats, blackmail, intimidation, bribery, creation of unbearable living conditions for citizens of Ukraine on occupied territories, which refuse from such a swastika and citizenship.

The article analyzes a number of provisions of key international universal and regional human rights instruments that enshrine the right of a person to citizenship and guarantee its realization. The contents of the European Convention on Citizenship of 1997 are analyzed in detail - A fundamental regional international act, which essentially introduces a certain three-general standard in the field of legal regulation of the Institute of Citizenship in the member countries of the Council of Europe. Attention is drawn to the inadmissibility of forced, forcible conversion of Ukrainian citizens into the citizenship of Russia.

The article also emphasizes the expediency of the delimitation of the terms "passportization" and "citizenship".

Key words: citizenship, institution of citizenship, European Convention, "citizenship".

Інститут громадянства поруч з територією, збройними силами, адміністративним апаратом, правовою та податковою системами, державними символами тощо є невід'ємною ознакою суверенної держави. Основний ресурс будь-якої держави - це люди, а точніше певне коло людей, на яке може розраховувати держава як у мирний час, так і в умовах війни. У мирний час у переважній більшості саме громадяни формують економічний потенціал держави, а під час війни вони стають на захист держави свого громадянства в рамках конституційного обов'язку із захисту батьківщини. Розглядаючи державу як організацію осіб, Р.Б. Бедрій, цілком доречно говорить і про членство в цій організації, бо особа як член політичної спільноти - держави - завжди виступає в особливій «громадянській» формі [1, с. 9].

Особливістю нинішньої російської агресії проти України виступає її гібридний характер. Одним з засобів окупації нашої території та висунення юридичних претензій на неї стало, по суті, примусове навернення до свого громадянства громадян України, що опинилися на тимчасово окупованих територіях. У такий брутальний спосіб відбувається посягання на одне з фундаментальних прав сучасної людини - права на громадянство. Безумовно, забезпечення права особи на громадянство в умовах війни та тимчасової окупації територій, визначення правового становища громадян України, яких всупереч їхній волі країна-окупант визнала своїми громадянами, - питання, які наразі актуалізовані російською збройною агресією, новими реаліями сьогодення та певним правовим вакуумом, що за цих обставин утворився. Відтак, вони потребують якнайшвидшого наукового дослідження з наступним юридичним вирішенням.

Звичайно, право на громадянства людини, як і саме громадянство, неодноразово ставали предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників у минулому. Проте, нові обставини, мова про які йшла вище, створила «білу» пляму у розумінні змісту і значення права особи на громадянство, насамперед у контексті міжнародного права. Зазначене право хоча й не є найбільш популярним об'єктом міжнародно-правового регулювання, проте не обділене його увагою. Крім того, залишається невирішеним питання застосування норм міжнародного права у форс-мажорних умовах війни та окупації, а також ігнорування країною-агресором багатьох приписів міжнародного права, з яких випливають зобов'язання держави перед світовим співтовариством. Нарешті, потребує уточнення правова пози-

ція нашої держави щодо реалізації права особи на громадянства в умовах нав'язування громадянам України росією свого громадянства у контексті необхідності дотримання регіональних (європейських) норм міжнародного права, що становлять правову основу для подальшої успішної європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Науково-теоретичне підґрунтя даної статті склав науковий доробок Н.Б. Кінаш, К.Л. Бугайчука, О.М. Садовської, Р.Б. Бедрія та низки інших дослідників. Проте, їхні наукові праці здебільшого характеризуються фрагментарним, вузькоспрямованим характером та ґрунтуються на реаліях мирного, а не воєнного часу.

Метою даної наукової статті є з'ясування ролі міжнародного права у забезпеченні, гарантуванні права особи на громадянство в умовах військової агресії та окупації з урахуванням європейських та євроатлантичних прагнень України та її зобов'язань перед Європейським Союзом, Радою Європи та іншими міжнародними регіональними організаціями й окремими державами.

За усталеними юридичними канонами питання громадянства прийнято відносити до об'єктів внутрішньодержавного (або національного) правового регулювання. Держави приділяють неабияку увагу нормативному врегулюванню максимально можливого кола аспектів громадянства. Це відбувається на конституційному, законодавчому та підзаконному рівнях.

Саме право особи на громадянство у теорії держави й права та конституційному (державному) праві традиційно відносять до категорії основних (конституційних) прав. Змістом права людини на громадянство є право на придбання громадянства, збереження громадянства або на відмову від нього, а також право на полегшений варіант відновлення громадянства [2, с. 63]. Проте, аналіз змістів основних законів засвідчує, що у конституціях фіксується не стільки власне право як таке, скільки окремі, найважливіші з точки зору держави, аспекти громадянства, наприклад його набуття чи припинення. Так, у ст. 16 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини зазначається, що «нікого не можна позбавляти німецького громадянства. Втрата громадянства може мати місце лише на підставі закону, а проти волі зацікавленої особи - лише в тому випадку, якщо вона після цього не стає особою без громадянства. Жоден німець не може бути виданий іноземній державі» [3]. Схожою за змістом є положення статті 34 Конституції Республіки Польща. Відповідно до нього «Польське Громадянство

набувається за народженням від батьків, що є польськими громадянами. Інші випадки набуття польського громадянства визначаються законом. Польський громадянин не може втратити польське громадянство, якщо він сам не відмовиться від нього» [4]. Як бачимо, у наведених прикладах мова йде скоріше не про право на громадянство як таке, а про окремі його складові - набуття й припинення.

Громадянство є невід'ємним атрибутом сучасної людини. Воно визначає її юридичний статус, обсяг і зміст конституційних прав й свобод, а також взаємні обов'язки держави перед громадянином і громадянина перед своєю державою. Особливої актуальності інститут громадянства набуває в умовах війни, відбиття збройної агресії іншої держави, адже саме на своїх громадян як людський ресурс для збройних сил може розраховувати держава. Іноземці та особи без громадянства не можуть нести перед державою, де вони постійно мешкають, конституційний обов'язок її захисту.

Наділення людини максимально можливим набором і обсягом основних прав і обов'язків відбувається саме завдяки наявності у особи громадянства. Не дарма в Конституції України, так само як і в основних законах багатьох інших держав світу, у розділах, присвячених правам і обов'язкам особи, має місце цілком виправдане розділення норм на дві групи: 1) ті, які регламентують основні права і свободи людини; 2) ті, що встановлюють перелік і обсяг прав і свобод громадянина. Такий поділ є прямим свідченням нетотожності правового статусу людини й громадянина.

У юридичній науці усталеною є думка про те, що інститут громадянства є прерогативою саме внутрішнього (національного) права. І дійсно, проаналізувавши зміст конституцій багатьох держав світу, насамперед, новітніх, тобто прийнятих після Другої світової війни, можна помітити цікаву тенденцію стосовно нормативного закріплення інституту громадянства саме в тілі основного закону, а не на рівні конституційних, органічних чи звичайних (ординарних) законів. Це можуть бути як окремі норми, що містяться у розділах, які регламентують, наприклад, конституційний лад та його засади, або розділах, що закріплюють статус людини і громадянина, або навіть окремі конституційні акти, які є невід'ємною складовою некодифікованих конституцій. Вони регламентують деякі засадничі аспекти громадянства, як наприклад, невидання своїх громадян іноземним державам. Так, відповідно до п. 11 статті 5 Консти-

туції Федеративної Республіки Бразилія «Жоден бразилець не може бути екстрадований, крім тих, хто отримав громадянство з натуралізації у разі скоєння ними загальнокримінального злочину до натуралізації, або доведеної причетності до незаконного перевезення наркотиків або подібних речовин відповідно до приписів закону» [5, с. 434]. Британський Акт про громадянство 1981 року, який є однією з декількох складових унікальної за формою і змістом конституції Сполученого Королівства, зокрема, детально регулює питання набуття громадянства, а також деякі інші його аспекти. Стаття 34 Конституції Республіки Польща закріплює дві базові засади польського громадянства, а саме: набуття громадянства за народженням та неможливості позбавлення польського громадянства [4].

Натомість, як вже зазначалося, міжнародне право також не обходить своєю увагою інститут громадянства. Так, громадянство дійсно наразі не є його базовим предметом правового регулювання, проте знаходить свій прояв у положеннях деяких міжнародних актів. Відповідні положення містяться, зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенції про скорочення безгромадянства 1961 р., Європейській конвенції про громадянство 1997 р., Конвенції про громадянство заміжньої жінки 1957 р. та Конвенції про запобігання безгромадянства при правонаступництві держав 2006 р та низці інших. Україна не стоїть осторонь міжнародних процесів і є учасницею двох перших міжнародних угод (ратифіковані у 2013 та 2006 рр. відповідно). Обидві містять принцип, відповідно до якого кожна держава повинна боротися з таким явищем, коли особа не визнається громадянином жодної з держав. Отже, можна зробити висновок про основний напрям міжнародно-правового регулювання інституту громадянства - це мінімізація, а в ідеальному плані - уникнення випадків без громадянства. Такий вибір напряму впливу норм міжнародного права не є випадковим. Особа, яку жодна держава у світі не визнає своїм громадянином, вкрай вразлива до порушення її основних прав і свобод, адже вона об'єктивно не може розраховувати на захист з боку жодної країни світу. Таку категорію осіб часто називають апатридами, тобто особами безгромадянства.

Ще одним поширеним предметом міжнародно-правового регулювання є питання множинного громадянства, адже носії множинного громадянства у повсякденному житті також час від часу

стикаються з деякими проблемами юридичного характеру, наприклад юрисдикцією кількох держав над собою та пов'язаними із цим проблемами, зокрема виконанням деяких конституційних обов'язків, як-то захист батьківщини.

Фундаментальна норма міжнародного права щодо права особи на громадянство, на нашу думку, міститься у ст. 15 Загальної декларації прав людини. У частині першій згаданої статті зазначається наступне: «Кожна людина має право на громадянство». Натомість у її другій частині наголошується на тому, що ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство [6]. І хоча дане право людини закріплене у порядку черговості лише у п'ятнадцятій статті, проте його все рівно доречно вважати основним правом сучасної людини, враховуючи власне статус Загальної декларації прав людини як універсального, загальновизнаного джерела міжнародних стандартів прав людини.

Більш вузькоспрямованим є положення міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Питання права особи на громадянство там зустрічається лише у п. 3 ст. 24, де, зокрема, наголошується: «Кожна дитина має право на набуття громадянства» [7]. Як бачимо зі змісту даної норми можна констатувати, що вона врегульовує питання права на громадянство лише однієї категорії людей, а саме дітей.

Найбільш комплексний підхід у питанні міжнародно-правового регулювання права особи на громадянство демонструє Європейська конвенція про громадянство 1997 р. Для нашої держави вона має першочергове значення, оскільки є своєрідним дороговказом у контексті закріпленого у Конституції України стратегічного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Вона, за аналогією з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., встановлює міжнародні регіональні стандарти щодо права людини на громадянство, його реалізації та меж втручання держав у регулювання цього питання. Ключовими для розуміння філософії Ради Європи, що прийняло згадану декларацію, у питанні права особи на громадянства, можна вважати дві її статті, а саме третю й вісімнадцяту.

Стаття 3 вищезгаданої конвенції, яка називається «Юрисдикція держави», закріплює наступне: «Кожна держава визначає у своєму законодавстві, хто є її громадянами. Це законодавство визнається іншими державами тільки за умови його відповідності чинним міжнародним конвенціям,

міжнародному звичаєвому праву та принципам права, які є загальновизнаними стосовно громадянства» [8]. Саме друга частина цієї норми набуває особливого значення в умовах російсько-української війни. Справа в тому, що росія наразі використовує для здійснення агресії в Україні низку гібридних засобів ведення війни, зокрема намагається створити передумову для обґрунтування з позиції міжнародного права легітимності захоплення та подальшої інкорпорації окупованих українських територій разом з громадянами України, що мешкають на ній, до свого складу. Більше того, початок нової агресії чи розширення масштабів чинної, у такому випадку, якраз обґрунтовується росією конституційним обов'язком держави захищати своїх громадян як на своїй території, так і поза міжнародно визнаними її межами. В основу такого плану захоплення чужих територій покладено добровільно-примусова російська громадянська мобілізація мешканців захоплених українських територій. Сам термін «громадянська мобілізація» можна визначити як сукупність дій країни-агресора, спрямованих на тотальну примусову зміну (заміну) громадянства осіб, що постійно проживають на окупованих (анексованих) територіях, всупереч національному законодавству країни, яка піддалася збройній агресії, що регламентує порядок зміни громадянства та загальновизнаним нормам міжнародного права. Цей термін необхідно відмежовувати від дефініції «паспортизація». Остання передбачає процес документування (формалізації, підтвердження) приналежності до громадянства іншої держави. Натомість, громадянська мобілізація передбачає конкретні юридичні дії держави-окупанта, що впливають з наданого нею особі статусу свого громадянина. Насамперед, в умовах повномасштабної війни мова йде про залучення таких «новоспечених» громадян держави-окупанта до процесу мобілізації в лави її офіційних збройних формувань. Саме це надзвичайно широко наразі практикується на захоплених росією українських територіях.

Варто зауважити, що механізм громадянської мобілізації практикується російською федерацією вже досить давно. Перші спроби його застосування мали місце ще на початку 90-х років минулого століття під час придністровського конфлікту у Республіці Молдова, де одним з його активних учасників була саме росія. Далі були Абхазія і Південна Осетія (Цхінвальський регіон) у Грузії (Сакартвело). І, врешті-решт, аналогічну тактику обґрунтування окупації наразі можемо спостерігати в Україні. Можемо констатувати, що протягом кількох

десятиліть росія відпрацювала зазначену тактику майже до автоматизму.

Квінтесенцією вищезгаданого злочинного процесу можна вважати прийняття російським парламентом закону, яким автоматично, всупереч волі переважної більшості громадян України, що опинилися в окупації, було юридично нав'язано громадянство росії. Саме так сталося у 2014 році в анексованій Автономній Республіці Крим, а згодом на окупованих частинах Донецької і Луганської областей (у так званих окремих районах Донецької і Луганської областей). Аналогічну ситуацію наразі можемо спостерігати на територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, захоплених російською федерацією внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року.

Хотілося б привернути увагу військових злочинців і псевдоюристів сусідньої держави на положенні, що міститься у п. «с» ч. 2 ст. 18 Європейської конвенції про громадянство 1997 р., де зазначається, що «приймаючи рішення про надання чи збереження громадянства у випадках державонаступництва, кожна відповідна держава-учасниця, зокрема, враховує... волевиявлення відповідної особи» [8]. Якщо припустити ситуацію, коли росія вважає сама себе правонаступницею України на її окупованих територіях, то навіть у такому випадку вона не мала б жодного формального права вирішувати питання надання свого громадянства громадянам України, що опинилися в окупації, в односторонньому, внутрішньодержавному порядку, а мала б домовлятися з Україною шляхом укладання міжнародної угоди. Однак, у даному випадку проблема полягає не стільки в цьому, скільки в тому, що країна-агресор зазначену конвенцію підписала, проте так і не спромоглася чи скоріше не захотіла/побоялася ратифікувати [9]. Як наслідок, формально наразі вона не є чинною для росії, а відтак й обов'язковою до виконання нею. У зв'язку з цим, не можемо не погодитися з переконанням Н.Б. Кінаш, яка запропонувала загальні принципи, що стосуються громадянства фізичних осіб, визначені у главі II Європейської конвенції про громадянство, вважати «загальноєвропейськими принципами громадянства», оскільки, як зазначається у положеннях цієї Конвенції, правила кожної держави - учасниці Ради Європи, що стосуються громадянства, повинні ґрунтуватися на цих загальних принципах. Крім того, вона наголошує, що загальноєвропейські принципи громадянства є відповідними міжнародними стандартами у сфері громадянства [10, с. 213].

Ключовою ознакою права особи на громадянство є добровільний характер його реалізації. Саме свобода вибору особою свого громадянства є запорукою неможливості зловживань в цій сфері з боку окремих держав, насамперед в умовах військової агресії. Так зване «Женевське право», яке є основою міжнародного гуманітарного права, забороняє застосування примусу у будь-якій формі стосовно підзахисних осіб, що опинилися на окупованій території, що безпосередньо зафіксовано у ст. 31 Конвенції про захист цивільного населення під час війни: «Жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей». Під категорію підзахисних, відповідно до ст. 15 цієї самої конвенції, підпадають цивільні особи, які не беруть участі в бойових діях та, перебуваючи в зонах, не виконують жодної роботи воєнного характеру [11]. Таким чином, мова йде про всіх мешканців окупованих територій, які не належать до комбатантів.

У вищесформульованому розумінні варто сприймати, на нашу думку, положення вже згадуваної раніше Європейської конвенції про громадянство 1997 р. у частині визнання законодавства іншими державами тільки за умови його відповідності чинним міжнародним конвенціям, міжнародному звичаєвому праву та принципам права, які є загальновизнаними стосовно громадянства. Україна, вочевидь, не може собі дозволити ігнорувати ці норми міжнародного права, публічно висловивши прагнення стати у найближчій перспективі повноправним членом Європейського Союзу та НАТО на відміну від російської федерації, яка не тільки не намагається дотримуватися норм міжнародного права, причому не лише в питаннях визначення громадянства людей на окупованих нею територіях України, а й в інших сегментах гуманітарної сфери. Більше того, протягом кількох останніх років вона впроваджує послідовну політику, спрямовану на припинення участі у міжнародних договорах, що встановлюють міжнародні стандарти у сфері прав людини. Яскравим прикладом реалізації такої цілеспрямованої державної стратегії є нещодавній вихід росії з кола учасників Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року.

Як зазначалося вище, ще одне значиме у питанні реалізації особою права на громадянство, є положення ст. 18 Європейської конвенції про громадянство 1997 р., де закріплено принципи державонаступництва та громадянства. Зокрема, «у

випадках державонаступництва кожна відповідна держава-учасниця дотримується у питаннях громадянства принципів верховенства права, норм захисту прав людини та принципів, що викладені у статтях 4 і 5 цієї Конвенції та у пункті 2 цієї статті, зокрема з метою запобігання безгромадянству» [8]. Рада Європи, приймаючи цю конвенцію, цілком слушно наголошує на необхідності дотримання принципів, на яких базується інститут громадянства у сучасних демократичних країнах світу і які вже давно застосовуються там за замовчуванням. Зокрема, мова йде про те, що кожна особа має право на громадянство та може розраховувати на неможливість, а по суті заборону, безпідставного позбавлення її громадянства. Але ще більшу зацікавленість в нинішніх реаліях України становить положення ч. 2 ст. 5 цієї конвенції. Згідно з ним «кожна держава-учасниця керується принципом заборони дискримінації своїх громадян незалежно від того, чи вони є громадянами за народженням, чи набули свого громадянства пізніше» [8]. Починаючи з 2014 року, тобто з моменту початку прихованої гібридної агресії російської федерації проти України, як серед високопосадовців, так у суспільстві та науково-експертному середовищі тривають запеклі дискусії щодо доцільності та необхідності запровадження на законодавчому рівні інституту позбавлення громадянства України на певних підставах. Можемо припустити, що насамперед під об'єктами його застосування маються на увазі одна з категорій громадян України - натуралізовані громадяни України, тобто громадяни, що набули українського громадянства внаслідок прийняття до нього. Так, народні депутати України зареєстрували законопроект «Про внесення змін до статті 111 Кримінального кодексу України щодо позбавлення громадянства України за державну зраду» (реєстр. № 7452 від 09.06.2022). У ньому пропонується, зокрема, позбавлення українського громадянства деяких громадян, що вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини про основ національної безпеки. При цьому варто наголосити, що автори законопроекту розглядають саме варіант позбавлення громадянства у кримінально-правовому, а не конституційно-правовому порядку. У зв'язку з цим не можемо не погодитися з логічними й цілком обґрунтованими висновками К.Л. Бугайчука, який, проаналізувавши зміст вищезгаданого законопроекту у діалектичному зв'язку з чинними Кримінальним кодексом України та Конституцією України, зазначає наступне: «...враховуючи те, що позбавлення громадянина України громадянства протирічить положенням статей 4, 8, 19,

25 Конституції України, то запровадження такого покарання є протиправним. У якості висновку слід наголосити на тім, що аналізований законопроект слід відхилити, як такий, що протирічить як положенням науки кримінального права, так і Основному закону нашої держави. Ухвалення вказаного законопроекту може негативно відобразитися на іміджі держави та його судової і правоохоронної системи, і може бути перешкодою для забезпечення виконання Україною критеріїв для надання їй статусу кандидата на членство в Європейському Союзі» [12, с. 110]. Від себе додамо, що запровадження інституту позбавлення громадянства також потягне за собою появу ще однієї проблеми юридичного характеру - потенційне збільшення кількості випадків безгромадянства серед громадян України, що скоїли злочини проти основ національної безпеки України, та щодо яких наслідок цього згодом було застосовано процедуру позбавлення українського громадянства. Це, у свою чергу, прямо суперечить приписам п. «b» ч.1 ст. 4 згадуваної вище Європейської конвенції про громадянство 1997 р. Крім того, запровадження інституту позбавлення громадянства України за аналогією зі Сполученими Штатами Америки чи Ізраїлю, де, нагадаємо, ця процедура застосовується виключно до натуралізованих громадян, спричинить порушення ще одного фундаментального положення, що міститься у ч. 2 ст. 5: «Кожна держава-учасниця керується принципом заборони дискримінації своїх громадян незалежно від того, чи вони є громадянами за народженням, чи набули свого громадянства пізніше» [8]. У разі запровадження інституту позбавлення громадянства саме у такому форматі де-юре буде легалізовано розділення громадян України на дві нерівноправні категорії - тих, кого наша держава вважає недоторканим (а це, скоріше за все будуть особи, що набули громадянства України за народженням) та тих, кого держава за певних обставин може будь-якої миті позбавити свого громадянства (до цієї категорії, можемо припустити, будуть належати натуралізовані громадяни України). Вочевидь, такий ймовірний підхід законодавця заздалегідь можна вважати визнати несправедливим і таким, що суперечить Конституції України та ставить під велике сумнів європейські та євроатлантичні перспективи нашої держави.

Проте, заради дотримання принципів справедливості та об'єктивності наукового дослідження, зазначимо, що все таки Європейська конвенція про громадянство 1997 р. у ст. 7 допускає, на

нашу думку, скоріше як виняток, можливість встановлення в національному законодавстві країн-учасниць процедур позбавлення на певних підставах, зокрема в разі поведінки (особи - О.Р.), яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави-учасниці [8].

Наостанок, хотілося б згадати про ще один важливий, навіть фундаментальний у контексті європейської інтеграції нашої держави міжнародний регіональний договір, а саме Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписану у 2014 році. Безпосередньо вона не регулює відносини між нашою державою і Європейським Союзом у частині громадянства. Проте концептуальні засади, що передбачені її положеннями, все таки опосередковано впливають на національний механізм регулювання права особи на громадянство, встановлюючи відповідні рамки внутрішньодержавної діяльності, насамперед у межах законотворчого процесу, та співпраці з Європейським Союзом. Зокрема, у ст. 1, де йдеться про цілі Угоди, зазначається, що цілями асоціації є «...сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах»; у ст. 2 одним з загальних принципів визначається «повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема, в Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та Паризькій хартії для нової Європи 1990 року, а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед них Загальна декларація прав людини ООН 1948 року і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди», а у ст. 4 серед цілей політичного діалогу закріплюється «зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод...» [13].

Очевидно, реалізація особою свого права на громадянство завжди є балансом інтересів, своєрідним компромісом між задоволенням ключових потреб сучасної людини й забезпеченням національної безпеки держави. Міжнародне право хоча й не детально, проте все таки пев-

ним чином регламентує окремі аспекти реалізації людиною права на громадянство через встановлення загальновизнаних засад громадянства. Свідоме порушення та/або ігнорування державою, що вчиняє агресивні дії проти іншої суверенної держави, зазначених норм міжнародного права значно ускладнює їх імплементацію та дотримання на територіях, які знаходяться під окупацією.

З одного боку, попри екстраординарні умови війни, Україна намагається дотримуватися європейських стандартів у питанні законодавчого регулювання різних аспектів реалізації громадянами України свого невід'ємного права на громадянство. А з іншого, вона змушена активно протидіяти, зокрема на законодавчому рівні, наполегливим спробам росії нав'язати своє псевдогромадянство громадянам нашої держави всупереч їхній волі та брутально нехтуючи загальновизнаними нормами-стандартами міжнародного права у цій сфері.

Обмежений обсяг даної наукової статті не дозволяє повною мірою розкрити всі аспекти забезпечення права особи на громадянство, а тому порушена проблематика, вочевидь, є чудовим підґрунтям для проведення подальших наукових досліджень у цій важливій для кожної сучасної людини сфері.

Література

1. Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України : монографія. Київ : ЛДУВС, 2006. 164 с.
2. Садовська О. М. Європейські стандарти права на громадянство. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Перші юридичні читання* : матеріали Всеукр. дистанційної конф., присвяч. 20-річчю створення екон.- правового ф-ту (27 квіт., 2018 р., м. Одеса) : [зб. тез доп.] / ОНУ ім. І.І. Мечникова, ЕПФ ; уклад.: А. В. Левенець, О. В. Нарожна ; за заг. ред.: Л. О. Корчевна, І. А. Дришлюк . Одеса : Фенікс, 2018.
3. Основной закон Федеративной Республики Германии, 23 мая 1949 г. URL : https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&t=ru&object=translation
4. Конституция Республики Польша. URL : <https://wipo.int/en/text/195330>
5. Конституції зарубіжних країн: навч. посіб. / авт.-упоряд. В. О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О. В. Марцеляк; за заг. Ред. В. О. Серьогіна. Х.: ФІНН, 2009. 664 с.

6. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?find=1&text=громадян#w1_1

7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

8. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text

9. Європейська конвенція про громадянство. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Європейська_конвенція_про_громадянство

10. Кінаш Н.Б. Реалізація загальноєвропейських принципів громадянства в Україні: конституційно-порівняльне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2020. 281 с.

11. Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154?find=1&text=громадянств#n120

12. Бугайчук К. Л. Деякі питання щодо позбавлення громадянства України в умовах воєнного стану / К. Л. Бугайчук // Problems of science and practice, tasks and ways to solve them: The XXVI International Scientific and Practical Conference (Helsinki, Finland, 05-08 July 2022). Helsinki, 2022. P. 107-110.

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=громадянств#n78

*Радченко О. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права
факультету № 4
Харківського національного університету
внутрішніх справ*